

דרשונני זהו

גיליון שבועי
לעיון והעמקה
בתורת המחשבה

מושג ראשון

דבר המערכת

"המופת הגדול ביותר הוא להכניס לתוך לבו של ישראל שפע קודש, שיהיה ביכולתו להתפלל לה' יתברך", כך היה רגיל הרה"ק ר' שלמה מקרלין (שיומא דהילולא דיליה חל בשבוע זה) לשנן ולחזור תמיד, וזאת על אף המופתים הרבים שהתגלגלו מתחת לשולחנו בכל עת.

והרבה יש לעיין במימרא זו, שכמה לימודים אפשר ללמוד מכך, ואנו נמקד את מבטינו על המשמעות החריפה היוצאת לכאורה מתוך מילים אלו, וכפי שכבר ביארו בזה זקני החסידים, שלא אמר הרה"ק מקרלין שהמופת הכי גדול זה להכניס לתוך לבו של ישראל שפע קודש והתעוררות לתפילה, אלא שמופת הגדול ביותר הוא להכניס לתוך לבו של ישראל שפע קודש, שיהיה 'ביכולתו' להתפלל לה' יתברך, ובריא מילתא שכונתו שללא שפע קודש- היינו התעוררות להתפלל ברעותא דליבא ובכוונה פנימית, אין כלל 'ביכולתו' של איש ישראל לגשת לעבודת התפילה..

אמנם יסוד זה שכל עיקר חשיבות קיום המצוות, הינה כאשר המצוות נעשות בכוונה פנימית, אינה חידוש מבית מדרשו של הבעש"ט הזק"ע ועכ"א, אלא מופיעה היא כבר פעמים רבות לאין ספור בדברי הנביאים, ודבר בעתו מה טוב- להביא בשבת י"ז תמוז, מדברי התוכחה של הנביא ישעיהו לישראל, שאמנם קשים הם לשמיעה וללימוד, אך מה רב הטוב והמוסר השכל שצפונים בהם, וראשית חכמה נביא את לשונו (ישעיהו כ"ט י"ג) שהסיבה לכל הצרות הקשות שפקדו את ישראל באותה העת היא, "יען כי ניגש העם הזה, בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני" ואך ליותר הוא להוסיף משל הדיות על מילים אלו..

והעיקר דברי המלבי"ם על הפסוקים בתחילת ישעיהו 'למה לי רוב זבחיכם יאמר ד', שבעתי עולות אילים וחלב מריאים וגו', ונביא את לש"ק "העם היו רגילים בעת ההיא להביא קרבנות רבים ושמנים וחשבו כי בזה ישיגו התכלית הנרצה, יאמר לאיזה תועלת תביאו רוב זבחיכם אלה, אחר שמעשה הריקה מן הכוונה היא גויה בלי רוח ונשמה ומה בצע במעשה הקרבנות", ובדברים אלו רואים אנו שלא רק בתפילה, אלא כל מצווה תחשב כגויה בלי נשמה, אם המעשה ריק מן הכוונה.

ודברים אלו שעיקר המצווה היא הכוונה ורחמנא ליבא בעי, מפורשת כבר בדברי הראשונים פעמים רבות, ואף מקור הביטוי השגור בפי כל דתפילה בלא כוונה כגוף ללא נשמה, הינה בדבריו של החובות הלבבות (שער חשבון הנפש חשבון ט'). והחסידות רק ללהב יצאה, שגרי דבר זה הינו מיסודי הדת וכבר עסקו בזה כל הראשונים, אמנם שני דברים חידדה וחיידשה החסידות א. שמדברי הראשונים לבד היה מקום לאנשים לטעות, ולחשוב שעבודה זו הינה אך ורק לבעלי מדרגא ובעלי מוח, לכן באה תורת החסידות והבהירה שלא נפלאות היא ממך ולא רחוקה היא, אלא דבר זה הינו ביד כל אחד ואחד, ב. יסוד נוסף שחידדה תורת החסידות הינו שהכוונה הנדרשת בכל המצוות אינה רק במוח ובשכל אלא גם ובעיקר בלב.

ובעזרת הש"ת נזכה שעל ידי זה שנתקן עניין זה, שעליו התריעו הנביאים בעת חורבן ירושלים, הימים האלה יהפכו לששון ולשמחה עוד בשנה זו בניין ביהמ"ק במהרה בימינו, אמן.

בתוכן העלון:

2

מחשבת יסוד

יסודות המחשבה
במשנת רבותינו
הראשונים

4

מחשבת הפרשה

מאוצרם של
רבותינו בעלי
המחשבה
בעניינא דיומא

6

מחשבת מצווה

להאיר לבבות
בעומק ופנימיות
טעמי המצוות

8

עקבות המחשבה

לחקר תולדות
תורת המחשבה

אני מאמין: התקבלות י"ג עיקרי האמונה לדורות (ד)

בפרק הקודם התחלנו בהבאת נוסחאות עיקרי האמונה שנסדרו בכל תפוצות ישראל על פי שיטתו של הרמב"ם, כאשר הראשון שבהם הוא הפיוט שחיבר "רב טביומי", הוא רבי יום טוב מילהוין, שבו רמז בדרך מופלאות ונשגבה את הקשר והזיקה העמוקה בין י"ג עיקרי האמונה, לבין י"ג מידות של רחמים ועשרת הספירות. הפיוט הובא בסה"ק של"ה, וגם מרגא החתם סופר זיע"א הפליג בשבחיו של נוסח הפיוט. בפרק הקודם הובא הפיוט עצמו, ובפרק זה נשללים את עניינו של הפיוט, בהבאת שני פירושים עליו. הראשון מאת המחבר עצמו, כפי שנמצא בכתב-יד אוקספורד ומתפרסם כעת לראשונה, והשני בביאור משולב לפי ערכנו ולתועלת אנשים כערכנו.

ואלו דברי הפירוש שכתב רבי יום טוב מילהוין על הפירוש:

לעזר האמונה והכונה ייסדתי חרוזות אלו לשבח יוצרי, ותחלתם ה"ג מדות, ופירשתים בספר הברית. וסופן י"ג עיקרים, ופירשתים בספר הניצחון. ואמצעיתם העשר ספירות, ופירשתים בספר המשכיל. א"כ אקצר כאן בפירושם, רק דרך העברה להעבירם ולזכרם. והחילותי בשבח וסיימתי בתפילה, כמאמר רז"ל (בבב"ב, ל"א) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל.

והנה השם הראשון אינו ממנין ה"ג מדות. אך אפים נחלק לשתי מידות. ונשא נחלק לשלושה מידות. הרי כאן שלש עשרה מדות. ומבלעדי השם הראשון הרומז לאין סוף, שגם הוא אינו ממספר עשר ספירות, הספירות הם המידות כאשר רמזתי פה, ופירשתי בספר הברית.

וע"כ חלקתי העיקר הראשון לשנים, שהוא נמצא וממנו כל נמצא. ורמזתי כנגד אין סוף חיוב כל המציאות, וישארו עדיין שלש עשרה עיקרים.

וכנגד השם השני יסדתי מחשבה והחידוש מאין, כי החידוש הוא הראשון שמכלולו, וג"כ המחשבה.

וכנגד אל יסדתי החכמה והיכולת, כי הוא מלשון חזק, כמו "ו[את] א[י]לי הארץ" (יחזקאל י"ג), ויחיד האלהות.

וכנגד רחום יסדתי הבינה ושאינו גוף, ר"ל שיש לבחון שהעליון הנכבד ראוי לו לרחם על התחתון [ג]שם גופני.

וכנגד חנון יסדתי חסד, שחסדו תמיד, כמו שסיימתי שהוא ראשון ואחרון בלי זמן.

גם כנגד ארך אפים יסדתי הדין בדין צדיקים, וסיימתי צדקתם שמוציאים שכלם לפועל, עד שמתנבאים.

וכנגד ארך אפים יסדתי הדין בדין רשעים, וסיימתי רשעם שעובדים לזולתו.

וכנגד רב חסד יסדתי תפארת, כמו שפירשתי שתפארת שמטה כלפי חסד, ונבואה מראה הוא באספקלריה המאירה.

וכנגד האמת יסדתי נצח, מפני שהוא מאמת ליתן שכר טוב לעבדיו בקיום הנצח, ושהוא ע"י קיום התורה שהיא לנצח.

וכנגד נוצר חסד יסדתי הוד, כי הודו והדרו שהוא גומל טוב לאלפים, וכן הוא שאינו משנה ומחליף דבריו.

וכנגד נושא עון ופשע וחסאה ייסדתי צדקה לשלשתם, כי כולם צריכים צדקה, ר"ל לפנים משורת הדין. וחילקתים לשלשה, כי עון ר"ל זדון, פשע ר"ל מורד, וחסאה ר"ל שגגה. כי גבי עון מעביר ראשון ראשון אבל אינו נמחק, וגבי פשע הוא מעביר ראשון אך מחשיבו לשגגה, וגבי חטאה מעבירו ונמחק לגמרי, כמו שפירשתי בספר הברית ע"ש. גם לעון צרפתי השג[ח]ת, ולפשע הגמול שהוא קשה מן השגגה, והשגגה נמחקת.

וכנגד נוקה יסדתי המלכות בתשובה ותחיית המתים, ימלוך לעולם ועד, כשיקומו הבעלי תשובה.

ובתוך התפילה יסדתי תפילת י"ג קדושות, המדרגות של שלש עולמות ועשר ספירות. ורמזתי שאברהם ויצחק ראשונים בברית י"ג, זו המילה שנכרתו עליה שלש עשרה

בריתות, ואברהם היה הנימול ראשון ויצחק הוא הראשון מן הנימולים לשמונת ימים. הם [אולי צ"ל: יעקב איש תם] וצאצאיו שלש עשרה, ר"ל יעקב וי"ג שבטים. אע"פ דצאצאיו לשון זכר כתבתי עליו שלש עשרה, שהוא לשון נקבה, מפני שצאצאיו יכולין לומר על איש שכל דרכיו נקבות. הנדרשות במדות שלש עשרה, כדמפורש במדות של ר' ישמעאל. ותורה במהותה שלש עשרה [יתכן שכוונתו שתורה היא לשון נקבה ולכן מצד מהותה שייך לומר בה שלש עשרה, ולא שלושה עשר]. וברכני לדבק בך לשמרני ממקרה, הנה פירושו של יברכך השם וישמרך, כי בעת הדיבור אי אפשר שניתן למקרה. מדותיך, ר"ל י"ג מדות דלעיל. והאר פניך כו' של רחמים. והנה גם הוא זה יסדתי פירוש של "יאר", ע"י כי כאשר יצא השכל הפועל ימצא חן, כמו שנאמר (שמות ל"ג, י"ג) "למען ימצא חן בעיניך". וישר אמונה שלש עשרה, ר"ל י"ג עקרם דלעיל. ותשא זיו וכז'. והנה גם הוא זה פירוש של "ישא" וגו'. כי אשר זיו שכינה שורה על אדם, מסיר מעליו כל המונעים וכל המעכבים כל ה"ג כולם שזכרתי, ויהיה לו שלום, וכן יקיים בנו לעד ולעולם ב"ה, תפלת החתום טביומי.

עד כאן הפירוש של המחבר לשירו.

כיון שדברי רבי יום טוב ליפמן מילהוין נאמרו במליצות עמוקות, ראינו לנכון לצרף להן ביאור משולב. הכותרות בראשי הפסקאות מבוססות על הרישומים בשני צדדי השיר בכ"א.

שם ה' שאינו מן המנין, אין סוף שלמעלה מהמידות ומהספירות, העיקר הראשון – שהוא נמצא: ה' אין לו סוף, והמבקש להשיג השגתו ירבה ליאות – כיון שאין תכלית להשגתו, ולכן יתעייף השכל בבקשתו להשיג. והוא מחיב המציאות, שמיציאותו מחויבת מצד עצמה ואינה תלויה בזולתה, ואי אפשר שלא תהיה, "הוא שהנביא אומר ז'ה' אלהים אמת, הוא לבדו האמת" (יסודי התורה פ"א ה"ד), וכל שאר הנמצאים מבלעדי אי אפשר שתהיה להם המציאות אלא מכח מציאותו, "ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות" (שם ה"ב).

המידה הראשונה – ה', ספירת כתר – מחשבה, בכלל העיקר הראשון – החידוש מאין, שממנו כל נמצא: ה' מאד עמקו מחשבותיו לעולם, ואין מי שיכול לחקרו ולבררם, כמו שנאמר (תהלים צ"ב, ו) "מה גדלו מעשיך ה', מאוד עמקו מחשבותיך". וחדש מאין את מציאות הנמצאים כלם, שלכולם קדם ההעדר והוא ברא אותם יש מאין, ולא יש מיש, וראשון המחודשים מאין הוא המחשבה.

המידה השניה – אל, ספירת חכמה, העיקר השני – שהוא אחד: אל חזק ובעל יכולת, חי חכם מעצמו, שהוא עצמו סיבת חיותו וחכמתו ולא כשאר הכחות שאינם חיים ומשכילים אלא בסיבת מי שמחיה אותם ומשכילם (ר"ק השע"ב, א) וכל יכול הוא – יכול לפעול הכל ואין עוצר בעדו. והוא אחד בלי שני לו, שאין שני אלוה ולא יתר על שנים, ואין אחדות כמוהו – שגם כל האחדים הנמצאים בעולם אינם כיהודו, שאחדותו אינה אחדות המין, שהוא כולל אחדים הרבה, ולא אחדות הגוף, שהוא נחלק למחלקות ולקצוות, אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם (יסודי התורה פ"א ה"ז).

המידה השלישית – רחום, ספירת בינה, העיקר השלישי – הרחקת הגשמות: הוא רחום ומרחם בבינה על כל בריותיו הגשמיים והגופניים, וראוי לו לרחם עליהם כיון שהוא עצמו אינו גוף שיש לו קץ ותכלית, והוא גם לא כח הפועל בגוף, ולא מדותיו – ואין לו שיעור מדוד כמו כל גוף וגשם, וראוי לעליון הנכבד לרחם על התחתון השפל.

המידה הרביעית – חנון, ספירת חסד, העיקר הרביעי – שהוא קדמון: וחנון וחונן לבריותיו חנים בחסדו, בכל עת תמיד הוא מוכן ומזמן לגמול להם בחסדו. מחלט – פסוק לעולם (ע"פ תרגום יקרא כ"ה, כ"ג), קדמון ואחרון, הנה בלתי זמן – ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים (יסודי התורה פ"א ה"א), ולכן גם חסדו שופע תמיד.

המידה החמישית – ארך, ספירת גבורה – דין הצדיקים, העיקר השישי – נבואה: ארך אפים גם בשעת הדין, להצדיק הצדיקים. וזכה והשפיע את השכל הנבואי, לאנשים שזכרו עצמם והוציאו שכלם מן הכוח אל הפועל עד שבשכלו הפועל דבוקים – שכלם דבק בשכל הפועל, שהוא השכל העשירי מעשרת השכלים, וממנו שופע השכל לנבראים. זוהי צדקתם של הצדיקים, שמוציאים שכלם לפועל עד שמתנבאים.

המידה השישית – אפים, ספירת גבורה – דין הרשעים, העיקר החמישי – לעבדו לבדו: אפים מאריך גם בשעת הדין, ואף לרשעים העוברים על דתו. אין להשיב מלין – לענות ולומר דברים, וכל שכן שלא לעבוד לאף אחד זולתו. זוהי רשעת הרשעים, שעובדים לזולתו.

המידה השביעית – רב חסד, ספירת תפארת, העיקר השביעי – נבואת מרע"ה: והוא רב חסד, וכשמעשי האדם שקולים חצים לזכות וחצים לחובה הוא מטה את הכף כלפי צד החסד ומזכרו (ראש השנה י"ז, א, כ"ב"ה), והוא תפארתו וכבודו בהנהגתו כן. כאשר הודיע משה רבינו שהוא אדון כל הנביאים, הקודמים לפניו והנביאים אחריו, והוא נאמן ביתו, שעליו אמר ה' "בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר י"ב, ז), וכן הראה לו במראה הנבואה באספקלריה המאירה.

המידה השמינית – אמת, ספירת נצח, העיקר השמיני – תורה מן השמים: ואמת נצח ישיראל – ה' הוא נצחונם של ישראל (שמואל א' ט"ו, כ"ט), ונוהג בכך לעולם, לתת שכר לצדיקים בקיום נצחי כפוכבים הקיימים לעד ולעולמי עולמים. והצדיקים זוכים לכך על ידי קיום תורתו שניתנה מן השמים, ודבריו בתורתו אף הם קיימים לנצח.

המידה התשיעית – נוצר חסד לאלפים, ספירת הוד, העיקר התשיעי – תורתו אמת: נוצר חסד לאלפים – שומר את זכות הטובה שהאדם עושה לאלפים דורות, בהוד תורתו – שזוהו הודו והדרתו שהוא גומל טוב לאלפים. וכן שאין שום שנוי וחלוף ולא בטול לתורתו – אלא לעולם נשארות התורה ומצוותיה כנתינתן.

המידה העשירית – נושא עון, ספירת יסוד – צדקה, העיקר העשירי – שהוא יודע הכל: נושא עון בזדון להיותו נוהג בצדקה לפני משורת הדין, ובחשבון העוונות מעביר ראשון ראשון ואינו מונה את העון הראשון אבל העון עצמו אינו נמחק (ר"ה י"א, א). והוא משגיח על כל הנבראים בכלל ופרט – בהשגחה כללית על ידי טבע המין, ובהשגחה פרטית לפי מעשי כל אחד, לשמר אותם

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהעמידו דבריהם על דין תורה

בעמדנו בתחילת ימי בין המצרים, ימי האבלות על חורבן ירושלים עיד הקודש והמקדש, ראוי להתבונן ולהשיב אל לבנו את דברי חז"ל, המבארים את הסיבות במה אשמנו, ולמה גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, שרק על ידי זה שנעמיק ונדע בשל מה לקינו, נדע את הדרך בה נלך, שנוכל לשוב אל ד' בכל לבנו.

א.

איתא בגמרא (גיטין נה.) "אמר רבי יוחנן מאי דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד, ומקשה לכו יפול ברעה, אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים. דההוא גברא דרחמייהו

קמצא, ובעל דבביה בר קמצא עבד סעודתא, אמר ליה לשמעיה, זיל אייתי לי קמצא, אזל אייתי ליה בר קמצא, אתא, אשכחיה דהוה יתיב, אמר ליה, מכדי ההוא גברא בעל דבבא דההוא גברא הוא, מאי בעית הכא? - קום פוק, אמר ליה, הואיל ואתאי, שבקן ויהיבנא לך דמי מה דאכילנא ושתינא, אמר ליה לא, אמר ליה, יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתך, אמר ליה לא, אמר ליה, יהיבנא לך דמי כולה סעודתך, אמר ליה לא, נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה.

אמר הואיל והוה יתבי רבנן ולא מחו ביה, שמע מיניה קא ניחא להו, איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא. אזל, אמר ליה לקיסר מרדו בן יהודאי, אמר ליה מי יימר? אמר ליה שדר להו קורבנא, חזית אי מקרבין ליה. אזל, שדר בידיה עגלא תלתא. בהדי דקאתי, שדא ביה מומא בניב שפתים, ואמרי לה בדוקין שבעין, דוכתא דלדידן הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא. סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות, אמר להו רבי

זכריה בן אבוקולס, יאמרו - בעלי מומין קריבין לגבי מוזב, סבור למיקטליה, דלא ליזיל ולימא. אמר להו רבי זכריה, יאמרו - מטיל מום בקדשים יהרג. אמר רבי יוחנן: ענותנותו של רבי זכריה בן אבוקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו"

וכל מעשיך יהיו לשם שמים..
שמעפט כל מעשה אשר יעשה האדם אותו ותוארו לא יזקח כי אם מהתכלית אשר אליו יכוון בו.

והנה עמדו רבים, על הנקודות הקשות שצריכות ביאור בגמרא ונביא מקצתן: 1. מה הביאור בלשונו של ר' יוחנן בגמרא 'ענותנותו' של רבי זכריה החריבה את ביתנו ושרפה את בית מקדשינו, והלא לכאורה כן הוא הדין שאסור להקריב בעל מום, וצדק רבי זכריה, ואם במקרה זה היה צריך להקריב משום פיקוח נפש, ורבי זכריה טעה, היה צריך לומר טעותו של ר' זכריה, ומה עניין לכאן ענותנותו של רבי זכריה, 2. צריך להבין, שניחא שבר קמצא כעס על ההוא גברא שלא הסכים שישאר בסעודתו, אבל מדוע כעס על חכמים שלא מיחו, והלא שנינו בגמרא (סנהדרין כג.) שנקיי הדעת שבירושלים לא היו מסיבין לסעודה עד שידעו מי מיסב עמהן, ואם כן בדין סרבו לשבת עם בר קמצא בסעודה, מאחר שלא ידעו מי הוא שהרי הוא לא היה אמור להיות מוזמן לסעודה, 3. קשה שבגמרא פה אומר ר' יוחנן דאקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים, היינו בגלל מעשה זה והשנאת חנם הקשה המתבטאת במעשה זה, אולם בבבא מציעא (ל) אומר ר' יוחנן עצמו דלא חרבה ירושלים אלא משום שהעמידו דבריהם על דין תורה.

ב.

ונקדים ביסוד שלימדנו חז"ל הקדושים בהרבה מקומות, שבעבודת אלוקינו יתברך שמו, הכל הולך תמיד אחר הרצון העליון ומבלעדיו אין לקבוע לעולם, לא במחשבה ולא במעשה איזהו פעולה נכונה, ובהשקפה הנכונה הבטילה לרצונו יתעלה, נמצאת אותה פעולה נחשבת למצווה גדולה בתנאים מסוימים, והיא עצמה יורדת למדרגת עבירה ועוון באופנים אחרים, והכלל בזה, שעל האדם להיות מכוון תמיד נוכח פני ה', לדעת מה ה' אלוקין שואל מעמך

עתה.

ודבר זה מפורש במקרא ובגמרא, בדברי רבותינו הראשונים ובתורתם של מאורי החסידות.

במקרא ובגמרא, דאיתא (ברכות סג.) 'דרש בר קפרא, איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה, בכל

דרכך דעהו והוא יישר אורחותיך' (משלי ג ו), אמר רבא אפילו לדבר עבירה'. הנה האירו לנו הם ז"ל בזה, שמאמר הנביא 'בכל דרכיך דעה' אינו הוראה השייכת לדברי רשות שאינם נכללים בתר"ג לבד, אלא כל גופי תורה תלויים בהם בהוראה זו, באשר כן הוא האמת שאף כל המצוות כולם, ממתנינים להכרעת דעת וידיעת השי"ת, ואין אחד מהם הראוי וכשר בזכות עצמו זולת זאת שזה רצון ד', ועוד הגדילו והוסיפו לאמר, אפילו לדבר עבירה, שגם מעשי העבירות, אין לך מעשה שאין לו שעה, וכבר אמרו בפירוש במקום אחר (נזיר כג.) 'גדולה עבירה לשמה יותר ממצווה שלא לשמה, ואף אחר ששקלו וטרו בה, ולא נשאר בזה שגדולה עבירה לשמה יותר ממצווה שלא לשמה, מכל מקום הסיקו ואמרו, גדולה עבירה לשמה ממצווה שלא לשמה.

ואצל רבותינו הראשונים רואים אנו עניין זה כמה וכמה פעמים, ונביא בזאת לשונו של הנשר הגדול רבינו הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשניות), אשר המשיל במתיקות לשונו על הנוטה וטועה בענין זה, וז"ל (הקדמה לפיהמ"ש): "ואני אביא לך משל, יתבאר בו זה העיקר בכל המצוות. אילו איש נביא שנתבררה אצלנו נבואתו כמו שאמרנו, יאמר לנו ביום שבת, שנוקם כולנו נשים ואנשים, ונבעיר אש ונתקן בה כלי מלחמה, ונחגור איש את כלי מלחמתו, ונלחם עם אנשי מקום פלוני ביום זה, שהוא יום שבת, ונשלל שללם, ונכבוש נשיהם. היה חובה עלינו, אנחנו המצטווים בתורת משה, לקום מיד ולא נתעכב, כאשר ציונו, ונעשה כל מה שצוה בוריותו ובחיבה יתירה, בלא ספק ובלא עכוב, ונאמין בכל מה שנעשה ביום ההוא, ואע"ג שהוא יום שבת, מודלקת האש ועשיית המלאכות וההריגה והמלחמה, שהיא מצוה, ונקבל עליה גמול טוב מהקב"ה, בשביל שעשינו מצות הנביא וכו'. ואם איש יחשוב בלבו שהוא צדיק וירא שמים, ויהיה זקן בא בימים, ויאמר הנה אני זקנתי באתי בימים, ולי שנים כך וכך ולא עברתי בהם על מצוה מכל המצוות לעולם, ואין אקום ביום זה, שהוא יום שבת, ואעבוד על איסור סקילה ואלך להילחם, ואני אין בי יכולת לעשות טובה או רעה, וימצאו אחרים במקומי ובני אדם רבים לעשות הדבר הזה, האיש ההוא מורד ועובר על דברי האל והוא חייב מיתה בידי שמים, מפני שעבר על אשר צוה הנביא. ומי שצוה השבת, הוא צוה לשמוע אל דברי הנביא ומה שיגזור" ע"כ לש"ק.

ומה נפלאים דברי הרמב"ם שאומר שעל ידי משל זה 'יתבאר העיקר בכל המצוות, שכונתו לומר שצריך האדם ליתן אל לבו שלא קיום מעשי המצוות גרידא, זה תכלית האדם בעולמו, אלא המטרה העליונה היא אך ורק קיום רצון ד', ויש לפעמים, שקיום רצון ד' זה דווקא על ידי מה שגורא כביטול מצווה.

וכמו כן חזורים על יסוד זה מאורי עולם תלמידי

מחשבת הפרשה

מאוצרם של רבותינו בעלי המחשבה בענייני דיומא

הבעש"ט הק' פעמים רבות, ומהם מה שמביא הרה"ק החוזה מלובלין ז"ע בזכרון זאת בפרשתינו פרשת פנחס, ש"ס ב"ר על פי יסוד

זה הא שלפעמים איתרו החסידים זמן קר"ש זמן תפילה, וזלש"ק, "אך האמת אינו כן, כי חסידות אהבה, והוא בכל הנפש אפי' נוטל את הנפש ממש כנ"ל ואינו חושש דווקא בקריאת שמע ותפילה, פ' אם מזדמן לו לאחר הזמן בשביל אהבת הבורא ברוך הוא והוא עוסק בדבקו או בשבחים" עכ"ל.

ג.

ובזה יובנו דברי הגמרא בסוגיא דידן, שעל עניין זה דייקא, חרבה הארץ ואבדה ירושלים, שבדור החורבן זה היה דרכם כסל למו, לדקדק בחומרות ודקדוקים יתרים אף במקום שאין זה רצון ד'.

וזאת היתה הטענה נגד חכמי ירושלים ששתקו ולא מיחו, שהיה להם לדרוש להכניס את בר קמצא, על אף קפידתם שלא להסב לסעודה עם מי שאין מכירים אותו, שהרי בוודאי אין רצון השם שיקפידו על דקדוק וחומרא זה, כשהדבר טוב בהלבנת פנים. ולפי זה נבין גם את דבריו של ר' יוחנן שלא חרבה ירושלים אלא משום שהעמידו דבריהם על דין תורה, שאכן זאת כוננתו שהחמירו בדיני התורה גרידא, בלי לחשוב מה רצון השם מאיתם, ואין זה סותר לאמרתו של ר' יוחנן כאן 'אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים, שאכן זה היה גם החטא במעשה דבר קמצא. ובהו נבין גם הא דאמרו 'ענותנותו' של רבי זכריה החריבה את ביתנו, שאכן על פי דין אסור להקריב בעל מום, אולם עת לעשות לך הפרו תורתך, ובשביל להציל את כלל ישראל היה צריך להקריב זאת, ובהו טעה שאמר שעבודה זו של לחשב בכל עת מה רצון ד', לא שייך בדור נמוך ושפל כל כך, ולזה אמרו 'ענותנותו' של רבי זכריה החריבה את ביתנו ושרפה את בית מקדשנו.

וראוי לחתום עניין זה בלשונו הזהב של בעל העקידת יצחק אודות עניין זה, 'ועל כן אמרו השלמים (אבות פ"ב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים.. שמעפט כל מעשה אשר יעשה האדם אותו ותוארו לא יזקח כי אם מהתכלית אשר אליו יכוון בו."

מצוות אמונת ד'

בפרק הקודם ביארנו בארוכה את טעמם הכללי של שש המצוות התמידיות, שיחודם זה לאו דווקא היותם נוהגים בכל עת, שהרי ישנם עוד כמה וכמה מצוות הנוהגות בכל עת, אלא מצוות אלו יחודם בהיותם אבני היסוד לבניית הקשר הנכון עם הש"ת במוח ובלב. בפרק זה נבוא לבאר את המצווה הראשונה ממצוות תמידיות אלו, שהינה היסוד ואבן הפינה לשש המצוות התמידיות, וממילא גם לכל התורה כולה.

מחלוקת הראשונים במצווה זו

המורה הגדול הרמב"ם זללה"ה פותח את ספר המצוות במצווה זו (מצוות עשה א) וז"ל, "המצווה הראשונה היא הצווי אשר ציונו להאמין האלוהות, והוא שנאמין שיש שם פ' בנמצא עילה וסיבה שהוא פועל לכל הנמצאות, והוא אמרו יתברך אנכי ה' אלקיך, ובסוף גמרא מכות אמרו, תר"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני, מאי קראה תורה צוה לנו משה, כלומר מנין תורה, והקשו על זה ואמרו תורה בנימטריא הכי הוא, שית מאה וחדסרי הוא, והיתה התשובה אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמעום, הנה כבר התבאר לך כי אנכי ה' מכלל שש מאות ושלוש עשרה מצוות, והוא ציווי באמונה כמו שבארנו, עכ"ל, וכן הביאו מצווה זו רוב הראשונים במנייני המצוות.

אמנם יש מהראשונים וביניהם בעל ההלכות גדולות ורב סעדיה גאון, שלא מנו מצווה זו בכלל המצוות, ולכאורה צריך להבין האין השמיטו מצווה מפורשת ויסודית זו, אמנם ברמב"ן מבאר שהסיבה למה לא מנו ראשונים אלו מצווה זו במניין המצוות, הינה משום שמצווה זו אינה מצווה שצווה אותנו ד' לעשות או להימנע מלעשות (או לחשוב), אלא זה היסוד שעל זה בנויים כל המצוות, וכשוננו "תר"ג מצוות הם רק מעשים שגור עלינו הקב"ה לעשותם או להימנע מלעשותם, אבל האמונה במציאותו יתעלה, שהודיע אותה אלינו באותות ובמופתים

ובגילוי שכינה לעינינו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצוות, ואינה נמנית בכלל המצוות".

קושיות הראשונים בהבנת המצווה

והנה הקשו הקדמונים כמה קושיות על הבנת מצווה זו.

א. מה צורך במצווה זו של האמונה במציאות ד', שהרי לית מאן דפליג שחייב להיות כח כלשהו, שהוא עילת העילות ושהוא המציא כל הנמצאות, ודבר זה מחויב על פי שכל גם לאלו שאינם מאמינים בתורה הקדושה, שהרי אין סיבה ללא מסובב, ועוד כמה וכמה הוכחות שהוכיחו כל גדולי הפילוסופיא, ורואים בחז"ל שאברהם אבינו הבין דבר זה מעצמו, וכמו שדרשו רבותינו (בראשית רבה לט א) "אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהג, הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהג, הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם, ע"כ, הרי שלא היה לו כלל צד שאין בורא לעולם שזה דבר מוכרח שכלית, (ואולם הוא לא ידע מי הוא בעל הבירה ולזה הציץ עליו וכו').

ב. מה תוחלת במצווה זו של אמונה מופשטת במציאות ד', שהרי אמונה זו לכשעצמה אינה מחייבת אותנו מאומה, ולא רק שאינה מחייבת אותנו, אלא שלכאורה אינה קשורה כלל אל האדם.

ג. איך אפשר למנות מצווה זו במניין המצוות, והלא אמונה שיש אלוה חייבת להגיע מצדו של האדם, שהרי אם אינו מאמין במציאות ד' איך יכול ד' לצוותו על משהו, וזה תמיהה גדולה על אלו שטנו את האמונה במציאות ד' בתור מצווה.

ביאור המצווה וטעמה

ויתבאר על פי דבריו של החינוך במצווה זו, (מצוה כ"ה מצות האמנה במציאות השם יתברך) וז"ל, "להאמין שיש

לעולם אלוה אחד, שהמציא כל הנמצא, ומכוחו וחפצו היה כל מה שהוא ושהיה ושיהיה לעדי עד, וכי הוא הוציאנו מארץ מצרים, ונתן לנו התורה, שנאמר בתחילת נתינת התורה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'. הרי שהחינוך מונה בתור חלק ממצוות אמונת ד', את החיוב להאמין שהוא אשר הוציאנו מארץ מצרים, ושהוא יתברך נתן לנו את התורה הק'.

ולפי דבריו אלו של החינוך יתבאר מה שהקשינו לעיל שאמנם מצווה זו אינה רק מצוות אמונה מופשטת במציאות בורא כלשהו, שהרי אם כך מה טעם יש במצווה זו, ומה תכלית יש בה, אלא כל טעמה ועניינה של מצווה זו הוא אמונה בד' 'אלוקינו', ולזה אמר אנוכי הויה 'אלוקיך' דייקא, שמלבד זה שהוא מהווה ובורא כל עולמים, הוא אלוקינו-אלוקי ישראל, ולכן מדגיש החינוך שמצווה זו חייבת לכלול בתוכה את האמונה שהוא הוציאנו מארץ מצרים, שהרי ביציאת מצרים התגלה לעיני כל שמציאות ד' אינה רק מציאות מופשטת, אלא שהוא אלוקינו ואנחנו עם מרעייתו וצאן ידו, אמנם עדיין היה מקום להגיד שאנחנו עמו אולם אין זה מחייב משהו מעשי, אלא שהקשר בין השם יתברך לעם קרובו הינו קשר ערטילאי ומעורפל כל שהוא, ולכן הדגיש החינוך גם שחלק ממצווה זו זה גם האמונה שהוא יתברך נתן לנו את התורה ומצוותיה, שזה הדרך המעשית להתקשר אליו ולדבוק בו.

ולפי זה יתורצו גם שאר הקושיות שהקשנו, שהרי אמונה זו על כל פרטיה וכפי שמביא החינוך, אינה דבר פשוט לכל כמו האמונה שהיות שיש בריאה חייב להיות בורא, ולכן צריך לצוות עליה. וגם לא קשה האין אפשר לצוות על האדם להאמין במציאות ד' שהרי אם אינו מאמין איך יכול ד' לצוותו, שאמנם מצווה זו אינה להאמין שיש בורא לעולם, שהרי דבר זה ברור ומחודד לכל בר דעת, אלא אחרי שידענו שיש בורא היות שיש בריאה, בורא זה מצווה אותנו להאמין בזה שאנחנו ישראל - עם קרובו, ושיש לנו דרך להתקשר אליו על ידי עשיית מצוותיו. ועוד הרחיב לנו על ידי ביאור זה שיתורץ מה שהקשו הראשונים מדוע לא כתוב אנוכי ד' אלוקיך אשר בראתיך, שאמנם נקודת מצווה זו היא לא האמונה במציאות מופשטת של בורא לבריאה, אלא עיקר יסוד מצווה זו זה האמונה בקשר האדוק שלנו אליו, שזה התגלה בעת יציאת מצרים, ולכן כתוב אנוכי ד' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

ולפי דברים אלו הואר באור חדש טעם מצווה זו ומהותה, וראינו שאין זו מצווה רעיונית גרידא, אלא מצווה זו מהווה את היסוד והבסיס לכל השש מצוות, ששש מצוות תמידיות אלו הינם היסודות המחשבתיים לכל המצוות שבתורה.

המשך מעמוד 3

כאישון - כפי שהאדם שומד על בבת עינו. המידה האחת עשרה - ופשע, ספירת יסוד - צדקה, העיקר האחד-עשר - גומל טוב ורע: ולא רק עוונות במזיד הוא נושא אלא אפילו פשע במרד הוא נושא בצדקה לפני משורת הדין, וחשבו לשגגה - וכשהוא מעביר את העון הראשון הוא מחשיבו לשגגה. והוא גומל טוב לשומרי מצוותיו ורע לעוברים על מצוותיו, הגמול הטוב בשמחה, והגמול הרע במונה.

המידה השתים עשרה - וחטאה, ספירת יסוד - צדקה, העיקר השנים-עשר - ביאת משיח: וגם חטאה בשוגג הוא נושא בצדקה לפני משורת הדין, וכיון שאינו אלא שוגג, הרי כשמעבירו ראשון ראשון הוא מעבירו לגמרי, מספרו שבו נרשמים כל מעשיו - למחקה. ומביא באחרית הימים את משיחו, לנאלטו מצרה וצוקה.

המידה השלש עשרה - ונקה, ספירת מלכות, העיקר השלושה-עשר - תחיית המתים: ונקה - מנקה את האדם מחטאיו למקבלים עול מלכותו בתשובתם, כמו שפירשו (יומא פ, א) - ונקה לשבים, לא ינקה לשאינם שבים. ובזכות נקיונם מחטאיהם יזכו להעלותם מקברם, חיי עד לחיותם - ולחיות חיי עד, שתחיית המתים היא לצדיקים, ואז תתגלה מלכותו יתעלה וה' ימלוך לעולם ועד.

הי רצון מלפניך ה' המקדש בשלש עשרה קדושות שהן שלוש עולמות ועשר ספירות, למען אברהם יצחק שהיו הראשונים לקיים ברית מילה שבאה בבריתות שלש עשרה - שנכרתו עליה י"ג בריתות (נדרים פ"ג מ"א), אברהם היה ראשון למילה, ויצחק הראשון שנימול לשמונה, ולמען יעקב איש תם ושנים עשר צאצאיו שיחדיו הם שלש עשרה, שתתגני עם מקמי תורתך הנדרשת במדות שלש עשרה שמה רבי ישמעאל, וברכני לדבק בך לשמרני ממקרה - כיון שבשעה שהאדם דבק בה' הוא נשמר מכל מקרה (מ"ג ח"ג פ"א), ולא ימנעו ממני מדותיך השלש עשרה של רחמים, וכמו שנאמר "ברך ה' וישמרך". והאר פניך של רחמים אלי להוציא שכלי מן הכוח לפעל בלימוד התורה, ועל ידי כך אמצא חן בעיניך, וכמו שנאמר "יאר ה' פניו אליך ויחונך". ותחנני ואדעך עם ישר עקרים שלש עשרה - שלש עשרה עיקרי האמונה, ותשא זיו שכינתך אלי ועלי תשרה, ותשים לי שלום מן המונעים באלו השלש עשרה עיקרים, וכמו שנאמר "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום".

בפרק הבא נעסוק בעז"ה בתגליות חדשות אודות שינוי י"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם בזמן הראשונים.

רבי סעדיה גאון (ו)

מדור לדור. תפוצתם העיקרית, מטבע הדברים, הייתה בארצות הדוברות ערבית. שרשרת רצופה של מסירה, עד לימינו, התקיימה בתימן. בנוסף הועברו נוסחאות אחרות של התפסיר שמהם השתמרו עותקים בגניזה הקהירית.

בפרקים הקודמים עסקנו בחקר תולדות חייו של רבינו, בפרקים הבאים נביא סקירה קצרה על חיבוריו.

א.

יבול עצום של כתבים בכל התחומים, הותיר לנו ברכה רבינו סעדיה גאון, כתביו של רבינו מוגונים ורבים מאוד, ובמידה רבה ניתן לומר עליו, כי היה המייסד של כמעט כל סוגי הספרות התורנית, עד שהמליץ המאירי על רבינו ש'חיבר ספרים לאין קץ'. כבר בצעירותו החל בכתיבת ספרים, וכל חייו עסק בכתיבת חיבורים חדשים, במיוחד השקיע רבינו בכתיבת החיבורים, בזמן גלותו בבגדד כשברח מאימת המלוכה, כמסופר בפרקים הקודמים. (ציפין שעד לגילוייה של הגניזה הקהירית, לא היה ידוע רבות על חיבוריו של רס"ג, מלבד ספר האמונות והדעות והרמזו לתורה שהשתמרו בשלמותם, וסידורו שהשתמר בשלמותו בכתב יד אך לא פורסם. גילוי הגניזה הוביל לגילוי חיבוריו הרבים, שרבים מהם פורסמו באופן מלא או חלקי).

להלן נביא את רשימת חיבוריו, לפי סדר הצגתם ברשימת החיבורים שפרסמנו בניו אחרי פטירתו.

הביאור הארוך - 'שרח'

את פירושו הארוך לתורה ראה רס"ג כחיבורו העיקרי, וכלל בו נושאים רבים בהלכה ובאגדה, שמקומם נקבע על פי זיקתם לפסוקי המקרא, (חלקם ארוכים מאוד ועדיכים כחיבורים העומדים בזכות עצמם).

בראשית

הפירוש הארוך לספר בראשית מוזכר ברבים מחיבורי רס"ג האחרים וכן בחיבורי מפרשי התורה הבאים אחריו. לפי דברי בניו הוא נכתב רק על חציו הראשון של ספר בראשית, עד פרשת ויצא, ועל השאר לא כתב פירוש ארוך (אלא 'ספר הפרחים' שהוא קצר יותר, אותו כתב על כל חמישה חומשי תורה).

שמות

הפירוש הארוך לספר שמות דומה לפירוש לספר בראשית. רס"ג כלל בחיבורו גם נספחים, ובהם הרחיב עניין מסוים. בין הנספחים לספר שמות הוא פירוש עשר שירות הנספה לפרשת בשלת, ופירוש עשרת הדיברות הנספה לפרשת יתרו.

ויקרא

גם לספר ויקרא כתב רס"ג שרח, והוא כולל הלכות רבות בכל חלקי התורה, בתורת הקרבנות, דיני טומאה וטהרה, איסור והיתר ועוד. פירושו לספרי בראשית שמות ויקרא נמצאו ברובם וחלקם ההודרו במהלך השנים האחרונות.

במדבר - דברים

רס"ג מציין בכמה מקומות בחיבוריו לפירושו לספר במדבר, וכגון בפירושו לבראשית ולשמות הוא כותב 'כמו שאבאר בספר במדבר', ובפירושו למשלי ולאיקה הוא מתייחס אליהם כחיבורים שכבר נכתבו. ברשימת ספרים מן הגניזה נאמר שהפירוש לפרשת בהעלותך הקיף כרך שלם. גם בנוגע לספר דברים כותב רבינו בפירושו למקרא שהוא עתיד לפרש את ספר דברים, ובפירושו למשלי ולאסתר הוא מתייחס אליהם כפירושים שכבר נכתבו.

ישנם עדויות שעוותק מפירוש רס"ג לספר במדבר היה מצוי בתימן עד הדור האחרון, והוא עצמו החזיק בדרשות כתב יד. אולם בידינו אין בנמצא כתב יד או העתק כל שהוא מחלקים אלו מפירושו הגדול, וחבל על דאבדין.

א"ה בפרקים הבאים נסקור את פירושו על נ"ך, ואת חיבוריו המחשבתיים וההלכתיים.

הפירוש למקרא

רס"ג כתב פירוש למקרא המחולק לשני חלקים. תרגום לשפה הערבית המשלב בקצרה פירושים וביאורים, ושמו "תפסיר" (פירוש בערבית). וכן פירוש גדול יותר המרחיב בביאור המקרא מכל ההיבטים ההלכתיים והמחשבתיים, והוא מכונה "שרח".

התרגום הקצר - 'תפסיר'

תרגום חמישה חומשי תורה לערבית. בתרגומו, כפי שמספר רס"ג בהקדמתו, ביקש להנגיש את לימוד התורה הק' לשכבות הרחבות של ההמון, שהכיר את השפה הערבית ולא הכיר את השפה העברית, ובנוסף פירש במילה או שתיים את הכוונה הנסתרת של המקרא.

על-פי עדותו של רבי אברהם אבן עזרא בבראשית (פרק ב, פסוק י"א), רס"ג כתב את התרגום באותיות ערביות (בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתבתם). עם זאת, העדר כתבי יד של התפסיר באותיות ערביות, לצד בדיקה שיטתית של אוצר המילים של התפסיר וסגנונו, מוכיחים שאת התרגום שבידינו כן כתב באותיות ערביות, ויעד אותו רק לעם ד' שהיטיבו לקרוא באותיות לשון הקודש. על כן, ההנחה הרווחת היא שדברי האבן-עזרא אינם עוסקים במהדורה העיקרית של התפסיר, אלא בתעתיק נוסף שיצר רבינו, שאת ההעתק הזה כן כתב רבינו באותיות ערביות, שבביל שיהיה מובן גם לאלו שאינם קוראים בלשון הקודש.

רבינו שכלל את התרגום כל ימיו, הגיהו ותקנו, לכן ישנם כמה נוסחאות של התפסיר. נוסחאות התפסיר הועתקו בעותקים רבים והלכו והתגלו

יוצא לאור ע"י מכון "קדמאה" ובשיתוף עמותת קדושי מירון עורכים: הרב מרדכי ארנסטר, הרב ברוך הערשליער, הרב שמעון ליברמן והערות והארות: kadmaa10@gmail.com

לבקשת רבים ניתן להירשם לקבלת הגיליון במייל כל שבוע, באמצעות שליחת בקשה למייל: kadmaa.m@gmail.com

